

„A gránátalmabor
íze. Örményországi
útínapló”
Magyar Lettre
Internationale, 78

„Felfalni Arméniát”
„Kulturális stratégiák:
armenizmus és
neoarmenizmus”
Magyar Lettre
Internationale, 93

„Tabu szerelem”
Magyar Lettre
Internationale, 99

Mert én egyszer találkoztam Ceaușescuval, így történt, ahogy mesélem, lengetni kellett a virágokat, széles-boldogan mosolyogni, beleadtunk apait-anyait, még a zoknim is lecsúszott a nagy igyekezetben, de nem volt szabad lehajolni, nem volt szabad felhúzni; kiválasztott voltam ugyan, de mi végre, az az ember még csak rám sem nézett, sem ő, sem az asszonya, csak révedt bele a semmibe, csak úgy mellékesen volt jelen, mint az egész életében is egyébként, nem érdekelte a dolog, sem az, sem más; valamiféle tragikumot vetített elő ez az egész, utólag így emlékszem, hiábavalóvá vált a kiválasztottságom, amire annyira büszke voltam, egyszerre fölösleges-

sé lett a diadal, és vele minden igyekeztem arra, hogy mindenáron jobb legyek, mint az összes többi gyerek. Nekem egy ismerősömet lótték le akkor decemberben, a tévé is vetítette naponta sok százszor, egy ismerősömet, aki ugyan még csak rám sem nézett soha, még ha kiválasztott voltam is, én mégis betege voltam jó ideig a történéseknek, amikor menesztették őt a bábuk mennyországába. Pedig már nem kellett kiválasztottnak lenni, már felszabadultunk, eljött az igazi egyformaság, és lehetett kapni kenyeret, villany is volt meg banán, meg külföldi segélyszállítmányok.

Szakmailag az intézmény az eddigi mintegy két évtizede alatt magas presztízst ért el. Kétszer is az Ars Aevi képviselte országát a Velencei Biennálén: 2003-ban Bosznia-Hercegovina pavilonjában, 2009-ben Braco Dimitrijevic Future Post History kiállításának társ-szervezőjeként. A múzeum Szarajevóban külső helyszíneken (például a nemzeti galériában, a nemzeti könyvtárban, a képzőművészeti akadémián) is rendezett már kiállításokat – részben ikonikus külföldi (Joseph Beuys), részben a régióból meghívott (Maja Bajevic) művészeknek.

A nemzetközi művészeti világ az ügy lokális, délkelet-európai jelentőségén túl elsősorban azt figyeli, tényleg létrehozható-e egy gyűjtemény, intézmény és épület, majd tartósan működtethető-e is egy ilyen múzeum minimális saját forrásokkal, inkább külföldi együttműködésekre építve. A világon gombamód szaporodó kortárs magán- és közgyűjtemények seregében valóban és tartósan ki tud-e vívni önálló szakmai pozíciót; egyúttal odahaza tényleg el- és befogadják-e majd, lesz-e saját közönsége, mindenféle értelemben vett fenntartói köre, vagy netán külföldön elismert, de odahaza idegen test marad?

ÉBLI GÁBOR

Ars Aevi – Lesz-e kelet-európai mintaprojekt a szarajevói kortárs múzeumból?

ÉBLI Gábor
Az antropológizált
múzeum
Typotex, 2005

Magyar
műgyűjtemények
1945–2005
Enciklopédia, 2006

Műgyűjtés,
múzeum,
mecenatúra
Corvina, 2008

Hogyan alapítsunk
múzeumot?
Vincze, 2011

„A Guggenheim
Bilbao: egy
amerikai múzeum
Európában”
Magyar Lettre
Internationale, 41

„Európa alulnézetből.
Fehér civilizációk a
déli féltekén”
Magyar Lettre
Internationale, 53

„A köz és a magán.
Múzeumok és
privát intézmények
a kortárs művészet
nemzetközi
kanonizálásában”
Magyar Lettre
Internationale, 77

„Világkiállításra
készülnek.
Klasszikus örökség
és kortárs művészet
Milánóban”
Magyar Lettre
Internationale, 78

„Free entry:
A londoni
múzeumokról”
Magyar Lettre
Internationale, 82

„Amszterdami
és velencei
múzeumokról”
Magyar Lettre
Internationale, 85

A rendszerváltás óta eltelt immár több mint negyedszázad alatt az egyik legnagyobb kulturális kísérlet a felzárkózás a nemzetközi kortárs múzeumi trendekhez. Régiókn szinte minden országa létrehozott jelenkori művészeti közgyűjteményeket, amelyek közül néhány akár szélesebb nemzetközi ismertségre is szert tehet. Az egyik legújabb éppen most születik Bosznia-Hercegovinában; s ennek újdonságértéke kapcsán e szöveg második felében érdemes lesz regionális összehasonlításban egyfajta poszt-szovjet intézményi tipológiát összeállítani.

Kiemelt események hagyományá

A szarajevói kortárs múzeum tervével Enver Hadziomerspahic, a városban rendezett képzőművészeti biennálék – az ún. jugoszláv documenta – igazgatója, egyben a város nemzetközi elismertségének eddigi csúcását jelentő téli olimpia (1984) egyik vezetője rukkolt elő 1992-ben. A hivatalos nevén Délkelet-európai Kortárművészeti Múzeum célja a délszláv háború fizikai pusztítását és lelki traumáját feledtetni. Az egyelőre a bosnyák főváros anagrammájából Ars Aevi (latin, a kor művészete) néven ismert intézmény hangsúlyosan Bosznia-Hercegovina földrajzi, vallási, történelmi határhelyzetét kívánja megtestesíteni kelet és nyugat között.

Ennek jegyében, s a hiányzó anyagi forrásokat is reálitásként elfogadva, a gyűjteményt művészek donációiból kezdték összeállítani. Eddig több mint kétszáz, valóban neves alkotó (Daniel Buren, Joseph Kosuth, Michelangelo Pistoletto, Jannis Kounellis) adományozott munkát a múzeumnak. E befutott nyugati művészek gesztusában egyértelmű az üzenet, hogy a világ tehetőse fele minél többféle módon járuljon hozzá a délszláv térség talpra állításához.

A gyűjtemény számos kelet-európai művésztől (Dmitrij Prigov, Goran Petercol, IRWIN, Mirosław Balka) is tartalmaz műveket. A munkák az életműből gyakran jelentős pozíciókat képviselnek, vitán felül progresszív, egyúttal látványos alkotások (két művészpáros egy-egy nagy installációját említve: Komar és Melamid, Muntean és Rosenblum). Magyar művek is szerepelnek az anyagban, például Drozdik Orsi, Mulasics László, Pinczehelyi Sándor révén.

A kollekciónál 1994 óta számos válogatást bemutatnak zömmel dél-európai helyszíneken, nagyjából az Isztambul – Milánó – Bécs háromszögben. A sorozat 2016-ban St. Étienne-ben, 2017-ben Athénban, 2018-ban Barcelonában folytatódik. A törekvés itt is nyilvánvaló, hogy az adományozó művészek túl a fogadóintézmények e kiállítások megszervezésével, az ügy nyilvánosságának felkarolásával járuljanak hozzá a projekthez. Látható

a földrajzi kör kiszélesedése is, bár a fókusz a tágon vett mediterrán térség továbbra is.

Alapítványok, galériák, művészeti központok további donációkkal, tartós letétekkel gyarapítják a gyűjteményt, amelynek 1999 óta már átmeneti otthona is van Szarajevóban. A Skenderija Központ egy részének Amir Vuk helyi építész által vezetett átalakítása nyomán az anyag egy része látványraktár jelleggel megtekinthető; a munkákat az olasz kormány finanszírozta. A leendő állandó épület is nemzetközi segítséggel jöhet létre. Az UNESCO támogatásával az olasz sztárépítész, Renzo Piano vállalta el a tervezést. 1999 óta van kapcsolatban a várossal, 2002-ben épült meg a városközpontban az általa megálmodott kis Ars Aevi gyaloghíd a folyó fölött. 2018-ra, a Balkánon kitört első világháború lezárásának századik évfordulójára szeretnének elkészülni a múzeummal is.

Uniósi érdekek

Az EU által finanszírozott projekt – melynek 2016 tavaszán készül a gazdasági megvalósíthatósági és műszaki tanulmánya, ideértve egy működtetési tervet az első húsz évre – olyan uniós büdzsékből kap forrásokat, amely az EU-hoz közeli országokban igyekszik a társadalmi stabilitást elősegíteni. Jól észrevehető, hogy a történelmi sebek gyógyításán túl az uniós pénzügyi és erkölcsi segítség józan európai önérdékből eredeztethető: az unió a civil társadalom különböző mechanizmusainak erősítésével szeretné csökkenteni újabb súlyos konfliktusok kirobbanásának valószínűségét a kontinens délkeleti felében.

A Balkánon finanszírozott ilyen uniós projektek között ritkaság a kulturális jellegű, ezért a szarajevói múzeum próbakönek is tekinthető: sikerül-e megvalósítani, s visszhangja, hatása beváltja-e a hozzá fűzött reményeket. Élesen fogalmazva: az ország nemzetközi elfogadottságát valóban, érdemben előmozdítja-e egy ilyen kulturális intézmény, illetve a belső társadalmi kohézió tekintetében, a vallási, nemzetiségi, politikai és egyéb ellentéteket lehet-e legalább kibeszélni, ha nem is megoldani, kiállítások és múzeumi programok révén?

Az sem véletlen, hogy az EU-n belül döntően az olaszok lobbiznak a projektért, illetve fordítottak arra már saját, nemzeti költségvetésükből is összegeket, hiszen az adriai szomszédság révén ők kiemelten érdekeltek a volt jugoszláv területek fejlődésében. Hozzáfűzhető, hogy egy ilyen évtizedes projekt, ahol a legkülönbözőbb munkafázisokban érhetően zömmel olasz szakemberek és cégek kapnak uniós megbízásokat, munkahelyteremtés és nemzetközi márkaépítési lehetőség is itáliai szempontból.

Történeti-földrajzi összevetés

Kelet-európai összehasonlítást többféle szempontból vonhatunk. Történetileg, régióknban az élő művészet és múzeum innovatív kapcsolatára – nem csupán modern alkotások passzív közgyűjteményi kanonizálására, hanem koncepcionálisan új, az alkotó, a múzeum és a befogadó közötti viszonyt dinamizáló intézményekre – a tízes-húszas évek orosz-szovjet közege nyújtotta az első példákat (különösen Szentpéterváron). Mivel Németország kulturálisan progresszív helyszín maradt Hitler hatalomra jutásáig, a két nagy központ között Lengyelország is sokat merített e lendületből, s a harmincas években itt jött létre az élőművészeti múzeum nemzetközileg is jegyzett második kelet-európai modellje (Lódz). A harmadik hullám az ötvenes évek második felétől a hetvenes évek elejéig tartott, s az el nem kötelezett Jugoszlávia keleti és nyugati kulturális nyitottsága révén Belgrádban, kisebb részben a többi tagköztársaság fővárosában eredményezett progresszív kortárs múzeumot.

Bár nemzetközileg nem hozott újat, a keleti blokk viszonylatában említésre méltó a negyedik fejezet, a nyolcvanas évek budapesti erjedése. A Műcsarnok kiállításai a politikai fordulat megelőző levetették az ideológiai köntöst, egyúttal az enyhülés és fellazítás jegyében a Ludwig-házaspár és a magyar fél között megindul egy olyan kapcsolat, amelyből végül a régió első olyan kortárművészeti múzeuma lesz (talán nem véletlenül a Műcsarnokból átkerülő Néray Katalin vezetésével), amelyik a Ludwig-letétek és donációk köszönhetően kisszámú, de ikonikus, valóban nemzetközi súlyú amerikai és nyugat-európai akkori kortárs művekkel büszkélkedhet.

A kétezres években, egyfajta ötödik hullámban, már egymás után nyílnak a kelet-európai kortárs múzeumok. Típusában úttörő a szlovén, amely a helyi források szűkösségét nemzetközi múzeum hálózat létrehozásával igyekszik kiküszöbölni (L'Internationale), míg a lengyel program ereje (2004, 2010), hogy központi költségvetésből, egymás profilját kiegészítve fejlesztenek az ország több nagyvárosában nemzetközi szerepre is aspiráló jelenkori közgyűjteményeket. Külön alfejezetnek sorolható be a balti szándék, hogy jeles külhoni építészek felkérésével olyan látványos múzeumépületek szülessenek, amelyek mágnusként vonzzák a globális figyelmet; ebből a válság miatt eddig csak a tallinni épült meg. A legfris-

sebb hullámnak éppen a boszniai és más balkáni felzárkózás számít, hiszen a szarajevói példán túl Szófiában minden kezdeti hitetlenkedés ellenére is óriási alapterületen tavaly megnyílt a gyökeresen átépített nemzeti galéria kortárművészeti állandó kiállítása, s az intézmény külső fiókjaként félig önálló és egyelőre csak kis alapterületű, inkább időszaki tárlatokat befogadó kortárművészeti múzeum is nyílt (SAMCA) a volt kadétskolában.

Intézménytípusok

A stratégiák közül a mindenkor nemzeti galéria jelenkori bővítése a legelterjedtebb. Budapesten is így indult a Ludwig-anyag befogadása, s önálló múzeum csak 1995-ben lett belőle, miközben a Magyar Nemzeti Galériának is karakteres kortárs profilja alakult ki, a kétezres évek második felében nem is egy, hanem két (egy kronologikus és egy tematikus) állandó kiállítással. A régió másik Ludwig-bástyája, Szentpéterváry ugyanezt a megoldást követte: az ottani – a budapestinél jóval kisebb – Ludwig Múzeum mellett a nemzeti galériaként értelmezhető Orosz Múzeum nagyszabású kortárs állandó kiállítást tart fenn; illetve Moszkvában a szintén nemzeti galéria státuszú Tretyakov Képtár külön helyszínen, a felújított szocreal Művészek Házában igen nagy léptékű jelenkori állandó kiállítást működtet.

Ugyancsak egy-egy széles gyűjtőkörű nemzeti galéria keretén belül, a főépületben elhelyezett állandó kiállításon foglalkoznak kortárs művészettel Vilniusban és Rigában, illetve ezeknél annival szuverénebb módon Prágában, hogy ott külön igazgatóval, külön helyszínen, viszonylag önálló kiállítási programmal mutatják be a kortárs művészetet. Sanyarúbb viszont a helyzet Pozsony-

ban, ahol a – jelenleg egy még csak tervezett átalakítás miatt zárva tartó – nemzeti galéria csupán erős megszorításokkal gyűjt, és eddig az állandó kiállításán is csak fűgefalevél-szerűen prezentált kortárs anyagot.

A másik, pozitív póluson helyezkedik el Ljubljana és Zágráb, ahol a kortárs múzeum nagyobb és hatásában is erőteljesebb a nemzeti galériánál. Ljubljánában (talán Varsó mellett) az egész régió legjobb tagolt intézmény-rendszere található, hiszen a döntően történeti művekkel foglalkozó nemzeti galériával szemben egy célzottan épült, ma már huszadik századi műemlékként becsült modern képtár, továbbá a város egy másik pontján egy laktanya ügyes átalakításával külön kortárs múzeum is létrejött. Ha nem is teljesen tudatosan, de a világszerte másutt is Párizsból átvett klasszikus Louvre / modern Musée d'Orsay / kortárs Pompidou Központ mintáját emelték így át Szlovéniába.

Az általános nemzeti galéria és a jelenkori szakmúzeum szét is választhatóak, mint Bukarestben, ahol azonban egyik intézmény sem élvez megfelelő szakmai függetlenséget és anyagi támogatást, s egyik sem talált a rendszerváltás óta saját, hiteles hangra. Belgrádban is két külön intézményről van szó; a politikai és gazdasági válság nyomán mindkettő fizikai és szellemi értelemben egyaránt átalakításra szorult, évek óta zárva tartanak; újraindításuk a közeljövőben, a tervek szerint már 2016-ban várható. A felemás mérlegű romániai és szerbiai példával szemben néhány lengyel város az, ahol a holdingszerű, történeti nemzeti művészeti múzeum és a kortárs szakmúzeum egymástól független, párhuzamos működtetése gyümölcsözővé tudott válni. Már megvalósult formában ilyen modellt kínál Varsó, Krakkó

és Wrocław, a tervek szerint ilyenén fejlődik Gdańsk is, s potenciálisan még Poznań rendelkezik ehhez megfelelő gyűjteményekkel, kulturális hagyománnyal, helyi forrásokkal. E lengyel városokban egészséges verseny alakult ki az intézmények között. Szemben ezzel, röviden essék szó a régió vakfoltjairól is: Belaruszban egyáltalán nem tudunk a szó valódi értelmében kortárs művészeti intézményrendszeréről, míg Ukrajnában a hatalom ezt akkor tolerálja, ha nem közpénzből, hanem magánfinanszírozásban hozzák létre (Pincuk Művészeti Központ).

E mégoly sokféle intézményt élesen kettéválaszthatjuk ugyanakkor annak mentén, hogy döntően a saját országuk vagy a nemzetközi szcéna (Ljubljana, Zágráb, Budapest és öt lengyel múzeum) kortárs művészetét gyűjtik és mutatják be. Innen nézve Szarajevó igen jól pozícionált múzeummal bír, hiszen a gyűjtemény egészéhez viszonyítva a nemzetközi, még hozzá a mérvadó nemzetközi művek aránya messze itt a legmagasabb. Ha távlatilag Belgrádot is ide soroljuk, akkor a régióban összesen tíz közgyűjtemény mozog a nemzetközi porondon, s bár földrajzi elhelyezkedése, országának továbbra is igen kényes politikai helyzete, s szerény anyagi ereje révén az Ars Aevi helyzete közülük a legbizonytalanabb, tisztán a kollektív sűrűségét szemlélve az övék nemzetközileg a legversenyképesebb. Ez létrejöttének történetével, az „utolsókból lesznek az elsőek” effektussal magyarázható; s csak remélni lehet, hogy a múzeum valóban megépül, majd stabilan működni is fog, hogy ezzel példát mutasson arra, hogy kelet-európai intézményként is lehet nagyot álmodni.

„Brüsszeli múzeumokról”
Magyar Lettre
Internationale, 86

„Kényszeresen kortárs – Bécsi múzeumokról”
Magyar Lettre
Internationale, 87

„Iparból kultúra (lengyel múzeumokról)”
Magyar Lettre
Internationale, 99

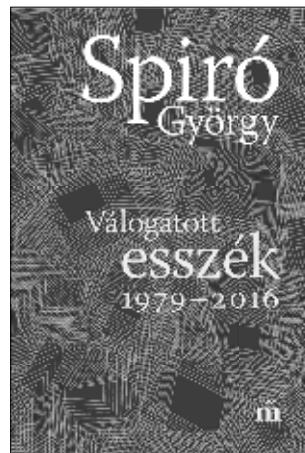
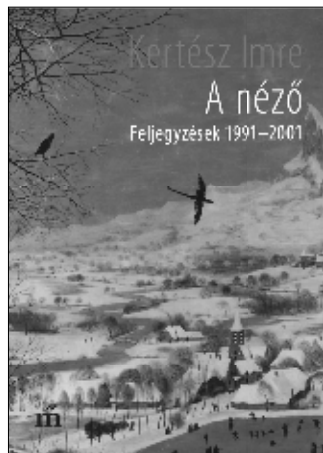
m

KERTÉSZ IMRE
SPIRÓ GYÖRGY
GYÖRGY PÉTER

magveto.hu

Kertész Imre: *A néző (Feljegyzések 1991–2001)*

„...mindig vannak emberek, akik fél vállukat odatartják az összeomló világ alá”

Spiró György: *Válogatott esszék 1979–2016*

Esszék remekművekről, kivételes emberekről, színházról, térségünkről és kilátásainkról

György Péter: *Az ismeretlen nyelv*

A hatalom színrevitele

MEGJELENTEK E-KÖNYVBEN IS